

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ЗОРОВОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ
ЗМІШАНОЇ ДИСГРАФІЇ»**

Виконала студентка KorLs1-M19z групи
заочної форми навчання
спеціальності: 016 Спеціальна освіта (Логопедія)

Філюк Віта Миколаївна

Керівник:

Руденко Л.М., доктор психологічних наук,
професор кафедри спеціальної психології та медицини

Рецензент:

Вержиховська О.М. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

м.Кам'янець-Подільський – 2021 року

План

Вступ	3
Розділ I. Сучасні підходи до питання діагностики та виправлення дисграфій в учнів молодшого шкільного віку	
1.1. Класифікація дисграфій.....	7
1.2. Своєрідність стану писемного мовлення при змішаній дисграфії.....	13
1.3. Шляхи діагностики і корекції порушень писемного мовлення при змішаній дисграфії.....	18
1.4. Зорова пам'ять та її розвиток у молодшому шкільному віці.....	27
Висновки до розділу	33
Розділ II. Обґрунтування та опис методики констатувального експеримента та роботи з розвитку і корекції зорових уявлень та зорової пам'яті дітей молодшого шкільного віку у контексті виправлення змішаної дисграфії	
2.1. Організація експериментального дослідження з вивчення зорової пам'яті дітей молодшого шкільного віку.....	36
2.2. Аналіз отриманих результатів констатувальної частини дослідження.....	42
2.3. Методичні рекомендації з розвитку і корекції зорових уявлень та зорової пам'яті дітей молодшого шкільного віку у контексті виправлення змішаної дисграфії.....	48
Висновки до розділу	67
Висновки	71
Список використаних джерел	76

Вступ

Актуальність дослідження. В останні роки у закладах шкільної освіти помітно зростає кількість дітей, які страждають на розлади письма і читання.

Порушення процесу розвитку писемного мовлення у дітей – дисграфія – один із проявів системного недорозвинення мовлення та низки немовленнєвих функцій, що ускладнюють засвоєння письма, мовленнєвих знань і вмінь не тільки у початковій школі, але і на наступних етапах навчання мови – при вивченні морфології і синтаксису. Письмове мовлення школяра із дисграфією відрізняється від письма однолітків великою кількістю своєрідних стійких помилок.

За даними Р. Лалаєвої, порушення письма виявлені у 6-7% учнів загальноосвітніх шкіл, 18-20% – класів для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, у 35-40% учнів з порушеннями розумового розвитку. У хлопчиків порушення писемного мовлення виявляються в 4-6 разів частіше, ніж у дівчаток.

За результати вітчизняного дослідження В. Тищенко, вказано, що дисграфічні помилки мали місце у 30% учнів загальноосвітніх шкіл, а передумови того чи іншого виду дисграфії мали від 10,5% до 55,5% дітей старшого дошкільного віку (акустичної – 10,5%; артикуляторно-акустичної – 16,7%; на ґрунті несформованості звукового аналізу і синтезу – 25%; оптичної – 25,8%; аграматичної – 55,5%). Більшість дітей мали передумови відразу декількох видів, тобто змішаної дисграфії.

Вищевказані цифри свідчать, що більше половини дітей заздалегідь ризикують мати стійку неуспішність з рідної мови та читання. Більш того, діти з порушеннями писемного мовлення зазвичай виявляються не у змозі повністю оволодіти письмом та читанням в умовах загальноосвітньої школи. У таких випадках оволодіння грамотою відбувається повільно, з великими труднощами і вимагає тривалої спеціальної допомоги.

Непідготовленість до письма, недостатній розвиток дрібної моторики, зорового сприймання, уваги та пам'яті може призвести до виникнення

негативного ставлення до навчання, тривожного стану дитини. У дошкільному віці важливо розвинути механізми, необхідні для оволодіння письмом, створити умови для накопичення рухового і практичного досвіду, розвитку навичок ручної вправності.

Симптоматика і класифікація дисграфій, методика їх усунення розглянуті у роботах Т. Філічової, Л. Єфименкової, І. Садовнікової, А. Корнева, В. Колповської, К. Спірової, Р. Левіної, Р. Лалаєвої, М. Шеремет, Н. Гаврилової, В. Тищенко, Н. Чередніченко, І. Марченко, Ю. Пінчук.

Методичний аспект підготовки до письма та методики каліграфії висвітлено у роботах: Н. Деркач, В. Дудьєва, З. Іванової, Н. Захарчук, І. Кирей, Г. Коваль, В. Трунової, С. Дорошенко, А. Богуш, М. Наумчук, Г. Сапун, І. Цепової, М. Чабайовської та ін.

Автори сходяться на тому, що, як і при багатьох інших порушеннях мовленнєвого розвитку, рання діагностика і своєчасне надання кваліфікованої логопедичної допомоги значно підвищують шанси на усунення симптомів дисграфії.

В наш час, загально визнаним, є те що між недорозвиненням усного мовлення та порушеннями письма і читання у дітей існує прямий взаємозв'язок. Тому для усунення дисграфії необхідна єдина методика корекційно-розвивального логопедичного впливу, що враховує механізм, симптоматику, структуру, психологічні особливості дитини.

Добре розвинуте зорове сприймання і зорова пам'ять є запорукою та складовою шкільної успішності. Недостатня сформованість зорового сприймання і зорової пам'яті не тільки негативно впливає на загальний рівень успішності, але і може викликати певні труднощі з письма: формування зорового образу літери; формування правильної траєкторії рухів при виконанні графічного елемента; помилки у просторовому розташуванні елементів букв та їх взаємозаміну за візуальною та кінетичною схожістю; порушення меж рядка, невірне написання елементів букв (різна величина букв та їх елементів, неадекватний нахил літер), перестановка букв; нерозбірливість почерку і т.п.

Отже, розвиток зорового сприймання і зорової пам'яті є обов'язковою частиною корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку – як усного, так і писемного.

Саме тому корекційна логопедична робота з подолання змішаної дисграфії має носити комплексний характер і включати в себе роботу з розвитку фонематичного та звуко-складового аналізу і синтезу, зорового сприймання і зорової пам'яті, граматичного ладу мовлення. Однак у результаті аналізу літературних джерел стало очевидним, що розвитку зорового сприймання і зорової пам'яті приділяється недостатньо уваги при проведенні корекційно-розвивальної роботи, що зумовило вибір теми дослідження.

У зв'язку з цим, **мета дослідження** полягає у визначенні стану, особливостей та методики корекційно-розвивальної роботи з подолання змішаної дисграфії в учнів молодшого шкільного віку

Гіпотеза дослідження: робота з подолання змішаної дисграфії буде проходити більш успішно при спеціальній організації корекційно-розвивального процесу, однією з основних умов якого є розвиток зорового сприймання та зорової пам'яті.

Об'єкт дослідження: процес корекційно-розвивальної роботи з усунення дисграфії в учнів початкових класів.

Предмет дослідження: розвиток зорової пам'яті як засіб корекції змішаної дисграфії в учнів початкових класів.

Завдання дослідження:

1. Вивчити характерні особливості проявів різних видів дисграфій.
2. Розглянути основні принципи, послідовність, методи і прийоми логопедичної роботи з подолання різних видів дисграфій.
3. Уточнити шаблі та особливості розвитку зорової пам'яті у молодшому шкільному віці.
4. Виявити рівень розвитку зорової пам'яті і специфічні особливості порушень писемного мовлення при змішаній дисграфії у дітей молодшого шкільного віку.

5. Обґрунтувати методику корекції та розвитку зорового сприймання і зорової пам'яті в учнів початкових класів із змішаною дисграфією.

6. Сформулювати висновки проведеного дослідження.

На кожному етапі, в залежності від поставлених завдань, застосовувалися **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, теоретичного узагальнення;

- емпіричні: експериментальна робота, аналіз продуктів діяльності дітей;

- статистична обробка результатів експерименту; якісний і кількісний аналіз експериментальних даних.

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні автором значення розвитку зорової пам'яті для корекції змішаної дисграфії.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть використовуватися у практичній діяльності логопедів, вчителями початкових класів, батьками учнів з дисграфією.

База дослідження: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №11 Вінницької міської ради.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури.

Висновки

Дисграфія у дітей – це, у більшості випадків, часткове порушення формування та повноцінного використання письма, тобто стійка нездатність опанувати навичку письма за правилами каліграфії, графіки (керуючись фонетичним принципом орфографії), незважаючи на достатній рівень інтелектуального розвитку і відсутність грубих порушень зору або слуху. У дорослих – розлад навички письма.

Слід відзначити, що розглянуті у роботі види дисграфій у чистому вигляді зустрічаються не часто. Саме тому найбільш вірно та зручно визначати не форму дисграфії, а типи патологічних помилок дитини, що дозволить правильно спланувати зміст психолого-педагогічного та логопедичного обстеження та окреслити напрямки корекційної роботи.

Пропущені терміни у корекційній роботі і навчанні автоматично не компенсуються з віком дитини, а відставання, що виникло, вимагає вже більш складних і спеціальних зусиль з його подолання. Корекційна робота на більш ранніх етапах розвитку дитини дає більш швидку позитивну динаміку.

Логопедична робота (корекція відхилень у мовленнєвому розвитку) має бути найтіснішим чином пов'язана з ліквідацією прогалин у знаннях тих розділів програмного матеріалу з рідної мови, засвоєння яких залежить від вміння чітко аналізувати звуковий і морфологічний склад слова, і упорядкування їх навчальної діяльності.

У молодшому шкільному віці пам'ять, як і всі інші психічні процеси, зазнає суттєвих змін. Сутність їх полягає в тому, що вона поступово набуває рис довільності, стаючи свідомо регульованою і опосередкованою.

У розвитку зорової пам'яті молодших школярів необхідно виділити ще один аспект, пов'язаний з оволодінням у цьому віці знаковими і символічними засобами запам'ятовування, перш за все писемним мовленням і малюнком.

Незалежно від того, який вид пам'яті розвивається, необхідно дотримуватися певного порядку. Спочатку формуються процеси фіксації, потім – відтворення, нарешті вибіркової.

Зацікавленість дитини у шкільних заняттях, її активна позиція, висока пізнавальна мотивація являються необхідними умовами розвитку пам'яті. Отже, для розвитку пам'яті дитини корисні не тільки спеціальні вправи на запам'ятовування (фіксацію, збереження, відтворення), але і формування інтересу до знань, учбових предметів, розвиток позитивного ставлення до шкільного навчання в цілому.

Для визначення рівня сформованості зорової пам'яті дітей дошкільного віку застосовувалися наступні методики: методика "Опосередкованого запам'ятовування"; методика "Визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті"; методика "Оцінка оперативної зорової пам'яті"; перемальовування піктограм по пам'яті; аналіз зошитів з рідної мови та письмових робіт дітей (диктант, списування).

При проведенні дослідження зорової пам'яті зазначено: обсяг короткочасної зорової пам'яті дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку зазвичай становить орієнтовно 3 одиниці (це можуть бути предмети або їх зображення). Причому, чим більш абстрактним є те що підлягає запам'ятовуванню, тим менша кількість запам'ятовується школярами. Ряди картинок дітям з ПМР запам'ятати важче, ніж ряди, складені із самих предметів.

Результати діагностики зорової пам'яті молодших школярів за виконанням письмових робіт у вигляді відтворення піктограм показали, що рівень зорової пам'яті другокласників з дисграфією значно нижче, ніж у другокласників з нормальним розвитком писемного мовлення. Якщо діти з розвитком писемного мовлення в нормі під час першого етапу проби (відразу після експозиції) правильно відтворили у середньому 3,3 фігури з 4, то діти з дисграфією 2,4 фігури. Під час другого етапу (через 30 хвилин) діти з нормальним розвитком писемного мовлення правильно відтворили в середньому 2,8 фігури, а діти з дисграфією тільки 1,2 фігури.

Під час аналізу зошитів дітей з рідної мови і обробки результатів списування та диктантів фіксувалися наступні помилки: змішування графічно

подібних рукописних літер; помилки позначення меж речення та слова (відсутність або недоречне написання великої літери або крапки в кінці речення, злитне написання слів або окреме написання частин слова та ін.); пропуски; вставки; перестановки; взаємозаміни; повторення букв і складів; змішування букв, що позначають близькі за артикуляційно-акустичним ознаками звуки; дзеркальне написання; неправильний нахил літер.

Порівняльний аналіз письмових робіт під диктовку і списування показав, що помилки молодших школярів з дисграфією більш стійкі та значно більш часті, ніж помилки в роботах дітей з нормальним розвитком писемного мовлення. В середньому, в одній письмовій роботі дітей з нормальним розвитком писемного мовлення виявлено 2,1 помилок, а в одній письмовій роботі дітей із змішаною дисграфією, в середньому, виявлено 6,1 специфічних помилок. Тобто у три рази більше, ніж у дітей з нормальним розвитком писемного мовлення.

За результатами аналізу найбільший відсоток помилок складають: змішування графічно подібних рукописних літер, на другому місці помилки на позначення меж речення у тексті та цілісності слів. Ці види помилок говорять про несформованість графічного образу літери, низький рівень розвитку зорово-просторової пам'яті, сприймання, аналізу та синтезу.

При усуненні аграматичних проявів змішаної дисграфії основне завдання полягає в тому, щоб сформувати у дитини морфологічні та синтаксичні узагальнення, уявлення про морфемні елементи слова і про структуру речення. Основні напрямки роботи: уточнення структури речення, розвиток функції словозміни і словотворення, робота з морфемного аналізу складу слова і з спільнокореневими словами.

При усуненні оптичних проявів змішаної дисграфії робота проводиться у наступних напрямках: розвиток зорового сприймання, зорового гнозису; розширення об'єму і уточнення зорової пам'яті; формування просторових уявлень; розвиток зорового аналізу і синтезу.

Для корекції порушень зорового сприймання, неточності уявлень про форму, величину, колір, недорозвинення зорової пам'яті, просторового сприймання і уявлень, труднощі оптичного та оптико-просторового аналізу, недиференційованість оптичних образів букв варто проводити роботу у наступних напрямках: розвиток зорового сприймання і розпізнавання (зорового гнозису), в тому числі і літерного; уточнення і розширення обсягу зорової пам'яті; формування просторового сприймання і уявлень; розвиток зорового аналізу і синтезу; формування мовленнєвих позначень зорово-просторових відносин; диференціація букв що змішуються у складах, словах, реченнях.

При складанні послідовності вправ ми спиралися на наступні закономірності пам'яті:

- інформація краще запам'ятовується, якщо вона емоційно насичена;
- на активне сприймання інформації, з переосмисленням тексту, переведенням його у схеми і графіки;
- зазвичай краще запам'ятовується початок і кінець інформації. Отже, при запам'ятовуванні навчального матеріалу слід робити акцент на центральну частину матеріалу;
- запам'ятовування погіршується при зростанні обсягу схожого за формою і змістом матеріалу (уникнення одноманітності та стереотипії)
- новий матеріал варто обґрунтовувати вже відомим. Запам'ятовування буде успішним, якщо нова інформація буде складати співвідношення орієнтовно 30% на 70% з вже відомою;
- використання міркування вголос, що сприяє усвідомленню дітьми процесу запам'ятовування і призведе до свідомого використання різних прийомів запам'ятовування для кращого засвоєння матеріалу.

Для вдосконалення зорової уваги доцільно використовувати комплекс спеціальних завдань, виконання яких позитивно впливає на вироблення навички самоконтролю. Формування самоконтролю – тривалий процес, тому необхідно приділяти спеціальну увагу формуванню еталону контролю (зразка)

у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, порівнянню виконуваних дій та їх результатів зі зразком, контрольної дії (пошук помилки), виділення і виправлення помилки.

Задача логопеда та вчителя полягає у тому, щоб сформувати та закріпити в учнів фонетико-графічні уміння та навички, розвинути орфографічну та пунктуаційну пильність, навички самоконтролю, що у подальшому стане запорукою успішного засвоєння письма та орфографії рідної мови.

Таким чином, корекційно-розвивальна робота з попередження та подолання порушень писемного мовлення у дітей багатоаспектна, передбачає взаємодію фахівців і носить комплексний характер. Оптимальне використання спеціальних корекційних завдань на уроках та у позаурочний час, з одного боку, і наповнення логопедичних занять загальнорозвивальним матеріалом, з другого, дозволить вчителям та логопедам оптимізувати роботу з учнями зі змішаними дисграфіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балютіна К.М., Горобієвська В.М. Демонстраційні картки друкованих та рукописних букв: Навчально-наочний посібник з каліграфії для дітей 6-7 років. – К.: Освіта, 2001. – 41 с.
2. Барищук Г.С. Усунення вад письма (1-4 класи). – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2003. – 40 с.
3. Бартенєва Л., Парасоцький О. Основні напрями діагностики дисграфії в учнів молодших класів з ЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 384 с.
4. Белая А.Й. Подолання не різко вираженого загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів: Методичні рекомендації для вчителів-логопедів. – Хмельницький: ТУП, 2004. – 300 с.
5. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, – 1998. – 204 с.
6. Блінова Г.І. Альбом для обстеження мовлення у дитини. – К.: Благовіст, 2001. – 173 с.
7. Блінова Г.Й., Пічугіна Т.В. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей. – К.: Благовіст, 2004. – 300 с.
8. Блінова Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей. – К.: Благовіст, 2005. – 125 с.
9. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Слово», 2008. – 440 с.
10. Будна Н.О., Походжай Н.Я., Шост Н.Б. Уроки навчання грамоти: 1 клас. – Тернопіль.: Навчальна книга „Богдан”, 2001. – 352 с.
11. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.

12. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль; за ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
13. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса: Либідь, 1991. – 280 с.
14. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.
15. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Г.І. Блінова. – К.: Радянська школа, 1985. – 280 с.
16. Довідник учителя-логопеда / С.М. Лупінович. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 122 с.
17. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.
18. Дьоміна І.Й. Розвиток мовлення дитини. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
19. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За загальною редакцією С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 543 с.
20. Ефименкова Л.Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов. – М.: Просвещение, 1991. – 224 с.
21. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.
22. Карта логопедична обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / Автори-укладачі І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. – Полтава: Пересвіт. – 2006. – 33 с.
23. Кирей І.Ф., Трунова В.А. Методика викладання каліграфії в початковій школі: навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.
24. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник/ М. Коваленко. – К.: Центр Літератури, 2006. – 664 с.
25. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: Учебно-

методическое пособие. – Спб.: ИД «МиМ», 1997. – 286 с.

26. Кубинський М.В. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи // Початкова школа. – 2006. – № 5. – С.10-13.

27. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.

28. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови. – К.: АСК, 1999. – 98 с.

29. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.

30. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.

31. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.

32. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.

33. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

34. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.

35. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.

36. Мазоха Д.С. Педагогіка / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.

37. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. – К.: Райдуга, 1995. – 139 с.

38. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.

39. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників).

Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.

40. Мачнева О., Македонова Л. Особливості навчання каліграфічного письма // Початкова освіта. – 2007. – № 8 (392). – С. 3-8.

41. Методика виявлення речевих порушень у дітей і діагностика їх готовності к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусин, Л.И.Бартенева и др. – К.: Актуальна освіта, 1998. – 127 с.

42. Методика викладання української мови. Навчальний посібник за ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 495 с.

43. Методика викладання української мови Коваль Г.П., Деркач Н.І., Захарчук З.О., Іванова Л.І. – Рівне: РДГУ, 2002. – 113 с.

44. Методичні рекомендації з навчання учнів із ЗПР самостійного виконання завдань з української мови / Н.І. Королько. – К.: ІЗМН, 1997. – 32 с.

45. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.

46. Момот Т.Л. Грамотійко: логопедичний зошит: №1, №2, №3 для розвитку усного і писемного мовлення. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. – 230 с.

47. Навчальні програми для загальноосвітніх закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2012. – 392 с.

48. Наумчук. М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: Астон, 2005. – 352 с.

49. Обухівська А.Г. Корекційна сутність розвитку мовлення у спеціальному дошкільному закладі для дітей із ЗПР / А.Г. Обухівська. – К.: Думка, 1994. – С. 62-364.

50. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М:

Просвещение, 1968. – 422 с.

51. Педагогіка: Хрестоматія / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге видання. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

52. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації) // Дефектологія, – 1998. – № 1. – С. 6-13.

53. Подолання логопедичних проблем учнів молодших класів / Т.Бишова, О.Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2006. – 73 с.

54. Психологія /За ред. Ю.Л. Трофімова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

55. Про дошкільну освіту: Закон України: за станом на 25 листоп. 2005 р. / Верхов. Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – 32 с. – (Серія «Закони України»).

56. Ремажевська Г.Й., Пічугіна Т.В., Маруніч Л.А. Як виявити у дитини схильність до порушень писемного мовлення. – Львів, 2005. – 82 с.

57. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Освіта України, 2011. – 292 с.

58. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Магістр-8, 1997. – 256 с.

59. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. – 107 с.

60. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 256 с.

61. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

62. Сапун Г.М. Уроки навчання грамоти (письмо та розвиток мовлення). – К.: Підручники та посібники, 2001. – 136 с.

63. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. –

405 с.

64. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическа структура речевої діяльності і механізми її формування / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

65. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

66. Стадненко Н.М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська; Ін-т дефектології АПН України., Український науково-методичний центр практичної та соціальної роботи АПН України. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.

67. Тарасун В.Т. Логодидактика. Київ: Просвіта, – 2004. – 263 с.

68. Тарасун В.В. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: читання «з першого погляду» // Дефектологія. – 2000. – №4. – С 21-25.

69. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.

70. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.

71. Трофименко Л.І. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ / Л. І. Трофименко // Дефектологія. –2003. – №3. – С.45-48.

72. Трунова В.А., Боднар Н.М. Каліграфія: програма та методичні рекомендації: [навчальний посібник]. – 5-е вид., доповн.і випр.. – Х: ФОП Шейніна. – 2011. – 84 с.

73. Український дефектологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – К.: Милосердя України, 2001. – 212 с.

74. Хрестоматія по логопедії. Навчальний посібник / Шеремет М.К.,

Мартиненко І.В. – К. : КНТ, 2006. – 532 с.

75. Цєпова І.В. Готуємось до уроків навчання грамоти (письмо). 1 клас – Х.: Вєста: Видавництво «Ранок», 2008. – 160 с.

76. Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр: навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2012. – 116 с.

77. Черєдніченко Н.В. Типи та механізми дисграфічних помилок у писемному мовленні молодших школярів // Науково-методичний журнал «Логопедія». – 2012. – № 2. – С. 94-102.

78. Черєдніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий дїм «Слово», 2012. – 208 с.